

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ ЙОВА

Анотація. У статті «Релігійно-філософські інтерпретації образу Йова» розглянуто рецепцію старозавітної книги Йова та її заголовного героя у філософії екзистенціалізму. Виявлено, що проблематика книги Йова є генетично пов'язаною з аксіальними питаннями екзистенціалізму. У філософських концепціях М. Бердяєва, Л. Шестова, М. Бубера, К. Ясперса досвід спілкування Йова з Яхве виступає як релігійно-філософська парадигма в контексті розвитку релігійної, філософської, національної, історичної форм свідомості.

Ключові слова: книга Йова, Старий Заповіт, екзистенціалізм, язичництво, християнство, юдаїзм, хасидизм, філософія, культура, релігія, віра.

Аннотация. В статье «Религиозно-философские интерпретации образа Иова» рассматривается рецепция старозаветной книги Иова и её заглавного героя в философии экзистенциализма. Установлено, что проблематика старозаветной книги Иова генетически связана с аксиальными вопросами экзистенциализма. В философских концепциях Н. Бердяева, Л. Шестова, М. Бубера, К. Ясперса опыт общения Иова с Яхве выступает как религиозно-философская парадигма в контексте развития религиозной, философской, исторической форм сознания.

Ключевые слова: книга Иова, Старый Завет, экзистенциализм, язычничество, христианство, иудаизм, хасидизм, философия, культура, религия, вера.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Рецепція книги Йова у світовій культурі є вельми неоднозначною, відтак образ її заголовного героя має надзвичайно складні, часом конфліктуючі поміж собою інтерпретації. У духовному просторі людства актуалізація образу Йова викликає резонанс у різних сферах дискурсу: релігійного, філософського, художнього, наукового. Глибокий духовний зміст і особлива художня експресивність книги Йова, написаної у жанрі філософської притчі-параболи, стали ґрунтом для багатьох світових шедеврів: «Король Лір» У. Шекспіра, «Фауст» Й. Гете, «Йов та його дружина» Ж. де Латура, «Страждання Йова» Дж. Б. Ланджетті, «Видіння Йова» У. Блейка, Восьма симфонія Густава Малера, «Брати Карамазови» Ф. Достоєвського, «Гіпопотам» Т. Еліота, «Йов» Д. Мережковського. Тема Йова гостро звучала в контексті національних та особистісних проблем у творчості Тараса Шевченка (поема-інвектива «Кавказ») і Панаса Мирного як засновника національної психологічної прози в українській літературі (соціально-психологічний роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні»); австрійських письменників

єврейського походження з хасидськими інтенціями Ф. Кафки (романи «Процес» і «Замок») і Й. Рота (роман «Йова»). Потрактувати текст книги Йова, осягнути релігійний зміст її образів намагалася і талмудична література, і християнська екзегетика, і навіть література ісламу, створюючи життєпис пророка Айюба; її філософський зміст намагалися збагнути не лише представники раціоналістичної думки Т. Гоббс і Г. В. Лейбніц, а насамперед мислителі екзистенціального спрямування в річищі релігійно-філософському – С. К'єркегор, М. Бердяєв, Л. Шестов, К. Ясперс, М. Бубер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В історії вивчення та інтерпретації біблійного образу Йова можна виділити різні наукові підходи: С. Аверинцев розглядає цей образ з позиції феноменологічної герменевтики й мідраша [1], Г. В. Синіло розбирає форму і зміст, жанрову специфіку книги Йова як твору давньої літератури Близького Сходу [15], О. Мень просліджує у контексті історії релігії [10], І. Т. Касавін аналізує з погляду історичної епістемології [8], О. А. Опарін досліджує книгу Йова на ґрунті археологічного та історичного матеріалу як твір духовного змісту [13], М. Л. Мухелішвілі й Ю. А. Шрейдер в аспекті вивчення феноменів свідомості обговорюють архетипічну «Йов-ситуацію» [11, 12], М. Давидова вивчає книгу Йова в контексті проблеми теодицеї [7].

Формування цілей статті (постановка завдання). Ціль статті полягає в тому, щоб подати огляд релігійно-філософських інтерпретацій, що постали з рецепції образу Йова філософами-екзистенціалістами. До розгляду беруться концепції представників російської релігійної філософії «київського кола» М. Бердяєва і Л. Шестова та німецької екзистенціальної філософії М. Бубера і К. Ясперса, так чи інакше пов'язані з книгою Йова. З огляду на те, що ці мислителі були добре обізнані в психоаналізі, слід зазначити: всі їхні роботи, які піддаються аналізу, написано до появи праці Карла Юнга «Відповідь Йову» (1952), тобто без її впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Трагічна зустріч Бога і людини, їх діалог на засадах екзистенційної діалектики – головна тема релігійно-філософських роздумів екзистенціалізму як течії в культурі, а не лише у філософії. Вочевидь біблійний образ Йова має генетичний зв'язок з головним колом екзистенціалістської проблематики.

Образ Йова проходить наскрізною темою у релігійно-філософській творчості Миколи Бердяєва. Вперше мислитель звертається до книги Йова в роботі «Смисл історії» (1923), просліджуючи як доля єврейського народу вирішується протягом всієї всесвітньої історії. Саме в долі єврейства філософ вбачає точку перетинання в генезі релігійної свідомості людства. У цій точці відбулася пронизлива і трагічна зустріч долі небесної і долі земної. Розглядаючи єврейську релігійну свідомість як один з важливих етапів поступального розвитку релігійної свідомості, М.Бердяєв зазначає її здобутки і похибки. Головне надбання єврейського народу полягає в тому, що він вніс в історичне життя людства не лише релігійний зміст, а й надпотужну активність, однак свідомість його не піднялась до усвідомлення релігійної ідеї вічного безсмертного життя. Філософ вважає, що в релігійній свідомості єврейства проявилася не тільки справедлива вимога і правдиве очікування месіанського кінця світової історії та перемоги над кривдою, але й хибні зазіхання єврейського хіліазму, які не лише створили підґрунтя для марксизму з його духовно-нівелюючими інтенціями, а й по суті були викликом Божому Промислу. Адже доля людства, сповнена страждань, несправедливих і невиправданих у межах незначного відрізка життя, в іншому, екзистенційному вимірі не отримує свого вирішення, яке б перевершувало логіку справедливості, обмежену слабосилим людським розумом і слабкою людською свідомістю, не здатною досягнути Божого Промислу. Згідно з релігією, яка спиралася на Старий Заповіт, все вирішувалося тут – на землі - у межах земного існування.

У цьому контексті книгу Йова М. Бердяєв вважає однією з найбільш вражаючих книг Біблії. Він зазначає, що тема долі Йова в книзі ставиться поза ідеєю безсмертя, в якій би вирішилася проблема страждання, адже, за єврейськими уявленнями саме в земній долі Йова має остаточно здійснитися правда та справедливість і ніде інде. У релігійному засновку старозавітної книги лежить думка, що нагорода чи покарання в якомусь іншому житті неможливі. Ідея про те, що праведник отримує щасливе життя на землі, є підґрунтям моральної діалектики, яка розкривається у Старому Заповіті, тому незаслужені страждання Йова філософ визначає як «глибинну морально-релігійну кризу» свідомості героя. Мислитель стверджує, що в книзі Йова в земному плані розкривається одна з основних і найвеличніших тем людського духу – та, що праведники можуть страждати на землі у той час, як грішники та люди злі є щасливими й торжествують. Цю тему М. Бердяєв розглядає як архетипічну, яка актуалізується в найвеличніших творіннях людського духу. Ця тема, як наполягає філософ, «у свідомості єврейського народу була обмежена слабкістю й безсиллям єврейської релігійної свідомості поставити долю людську в перспективу вічного життя» [5; с. 95].

Цей мотив М.Бердяєв збагачує новою конотацією в роботі «Про призначення людини» (1931), говорячи, що давньоєврейському народові була чужою ідея особистісного безсмертя, її немає у Старому Заповіті, і лише «в книзі Йова пробуджується свідомість особистої долі та її трагізму» [4; с. 222]. В одній з останніх своїх книг – «Екзистенціальній діалектиці Божественного і людського» (1947) - філософ робить підсумок у цій проблемі, визначаючи книгу Йова як один з переломних моментів у генезі релігійної свідомості людства: «В есхатології є розрізнення перспективи месіансько-історичної та перспективи особистого безсмертя. У християнство ввійшло і те, й інше. Давньоєврейська релігія вчила про безнадійність Шеолу після смерті й вірила у винагороду лише в цьому житті. Книга Йова означила глибоку кризу свідомості. Лише у II столітті юдаїзм прийняв вірування про нагороду в майбутньому житті» [4; с. 333].

У праці «Про призначення людини» образ Йова виникає в контексті парадоксальної для релігійної свідомості, за визначенням М.Бердяєва, проблеми зла. Проблема постає на ґрунті старозавітної етики закону, яка є вченням про норми добра, а не діалектикою пізнання добра і зла як переходу на вищий щабель свідомості й вищу стадію буття, те, що М. Еліаде називає зміною екзистенційного стану людини та її онтологічного статусу у світі. У М.Бердяєва ж йдеться про епохальні зміни у структурі релігійної свідомості, які визначають її поступальний розвиток в історії, однак можуть проявлятися в різні часи на рівні окремих особистостей (містиків, пророків), котрі випереджають свій час. Філософ пише: «Парадоксальним є ставлення до долі та світового розуму в античному язичництві й юдаїзмі. Грек і римлянин (трагедія, стоїцизм) змирялися з долею, оскільки не було до кого на неї апелювати. Давні євреї бунтували, боролися з самим Богом (Йов, пророки, псалми). Безроздільній владі пануючого над світом закону протиставляли або безпристрасність і покірливість, або повстання і боріння з Богом. Однак піднімалися до цього Йов і пророки, трагіки й античні мудреці. Основна лінія життя складалась у згоді з владою закону» [4; с. 93].

Головним моральним рушієм етики закону є страх порушити заборону, страх, на думку М. Бердяєва, майже тваринний. Етика закону є етикою гріха, вона залякує, а не перетворює людську природу, її не цікавить людина з її стражданнями та радощами. Закон не цікавиться життям особистості, але й не дає людині сил для здійснення того добра, якого від неї вимагається. З часом старозавітна етика закону трансформується всередині християнства в етику І.Канта, в ідеалістичний нормативізм. У християнстві представників цієї етики філософ порівнює з розрадниками Йова, протиставляючи їх позірну жалість каритативній християнській любові, співвіднесеній зі свободою й гідністю людини [4; с. 113]. «Не приведи Боже уподібнитися до розрадників Йова, – пише М.Бердяєв, – які замість того, щоб підтримувати, допомагати й співчувати Йову, викривали його гріхи як ймовірне джерело його страждань. Вони були засуджені Богом, а Йова, який став на прохання з

Богом, було виправдано» [4; с. 171]. Отже, за логікою М. Бердяєва, сам Бог не приймає судочинної етики.

У книзі «Дух і реальність» (1937) долю Йова філософ називає прототипом людської долі, адже у світі панує етика закону, яка встановлює «пропорційність між стражданням і гріховністю» [2; с. 315]. У цьому контексті мислитель розглядає образ Йова як безвинного страждальця, долю якого розділили Сократ, Едіп. А головне – Ісус з Назарету, безвинне страждання якого перетворилося на містерію спасіння, адже воно було божественним стражданням. За словами філософа: «Розп'яття Сина Божого і є відповіддю на страждання людське і на зло світу» [2; с. 307]. Таким чином, образ Йова в інтерпретації М. Бердяєва виступає прототипом Христа.

Мотив безвинного страждання М. Бердяєв розвиває у книзі «Екзистенціальна діалектика Божественного і людського», стверджуючи, що страждання є основною релігійною темою, бо саме через страждання людина переживає «богостановлення», і саме через страждання вона приходять до спілкування з Богом. Головною є тема безвинного страждання, уведена в релігійний контекст книгою Йова, де вперше з'явилася думка, що «у світі є страждання, яке не є покаранням за гріхи» [3; с. 290]. Книга Йова сприяла розумінню того, що «страждання в цьому світі не є тільки зло, наслідки зла і його вираження» [3; с. 293]. Таким чином, у книзі Йова з'являється ґрунт, на якому постає екзистенційна діалектика страждання і радості, нещастя і щастя.

Досліджуючи філософію Лева Шестова в контексті європейської філософсько-релігійної традиції, В. Л. Курабцев зазначає, що Йов у Л. Шестова є одним з найулюбленіших героїв. У центральній для філософії Л. Шестова метафізиці людини, пов'язаній з духом і рядом ідей Кабали, Йов уособлює собою «суть істинної людської довершеності» [9; с. 250].

Найглибше образ Йова представлено Л. Шестовим у праці «На важелях Йова» (1929). Для Л. Шестова в міфічному образі Йова містяться всі питання, які можуть мати значення для людини, оскільки біль відкриває в людині

філософські глибини, звільняє її дух [14; с. 271]. Насамперед мислителя цікавлять ірраціональні глибини людського, які відкриваються в містичному досвіді або біблійних, як це було з Йовом, Фомою Аквітаном, Мартіном Лютером, або у філософських прозріннях, як це було з Сократом, Б. Паскалем, Р.Декартом, С. К'єркегором, Ф. Ніцше.

Образ Йова у М.Бердяєва виникає в контексті генези релігійної свідомості, яка зачинається в момент гріхопадіння як виходу з досвідомості через онтологічний відрив творіння від Бога як джерела буття і, пройшовши земні ступені розвитку, має змінити онтологічний стан і екзистенційний статус людини, досягнувши рівня надсвідомості. Тобто, у взаємодії активної й творчої людської особистості і Бога, як двох рівних особистостей, має відновитися втрачена через гріхопадіння людини онтологічна цілісність світу. Йов і Христос у М.Бердяєва виступають двома полюсами, між якими розвивається екзистенційна діалектика божественного і людського, діалог між Богом і людиною, побудований на паритетних началах.

У Л. Шестова образ Йова виникає у контексті філософської свідомості, яка є в розумінні мислителя відірваною від будь-якого ґрунту. Філософський розмисел, як його уявляє та реалізує у своїй інтелектуальній діяльності Лев Шестов, є досвідом апофатичним – нетривким, хитливим коливанням вагівниць, близьким до кабалістичної релігійної онтології – це метафізичний пошук буття в душі людини, яке проявляє себе і як божественна свобода, і як брутално-тваринний екстатизм. Звідси прихильність до афективних станів «напівдикого Йова», його «несамовитих» промов, його зойків, породжених нелюдським болем, страхом і горем, до лементувань пророків і одкровень Ісуса Христа. Історія філософської свідомості, за Л. Шестовим, – це мандрівка людськими душами. Він пише: «Історія філософії, як і сама філософія, завжди була «мандрівкою людськими душами, і найвидатніші філософи завжди були мандрівниками по душах» [14; с. 243-244]. Йдеться про буття в душах, які не змертвіли, не загордилися. Найживішими серед інших для мислителя є душі Йова, біблійних пророків й апостолів, В.

Шекспіра, Плотіна, М. Лютера, Б.Паскаля, С.К'єркегора, Ф.Ніцше, Ф. Достоевського, Л. Толстого й Христа.

Розглядаючи специфіку феноменології Е. Гуссерля, як нової на той час науки про форми свідомості, первісно властиві їй, Л. Шестов на тлі філософського досвіду свого сучасника розкриває зміст базової метафори своєї праці – терези: «Біблійний Йов говорить: коли б смуток мій вірно був зважений, а з ним разом нещастя моє підняли на вазі, то тепер воно тяжче було б від морського піску. Він думає, що існують такі важниці, на яких можна виважувати і страждання людські, і пісок морський, і що бувають випадки, коли людські страждання переважають своїм тягарем морський пісок. Але Е. Гуссерль, певне, навіть не стане обговорювати слова Йова: вони вочевидь «безглузді». Немає таких вагівниць, на яких те, що зносить людина, перетягне вагу фізичних тіл» [14; с. 345]. Для Л. Шестова є очевидним: існують дві форми філософської свідомості як людської мудрості, що створюють різні картини світу. В одній, яка прагне бути серйозною наукою, скільки б не сипали на одну шальку терезів людські злигодні та страждання, якщо на іншій шальці є хоч жменька піску, вона переважить. Такою є етика й мудрість Е. Гуссерля і Б.Спінози, «недарма головний твір Спінози називається «Етикою»: усі його твори могли б так називатися» [14; с. 346]. Іншої у своїх мандрівках душами, яка по суті є екзистенційним методом пізнання, прагне Лев Шестов, шукаючи терези, на яких виважується метафізична і релігійна істина. Вочевидь – це «терези Вищого Царя» в Зогарі чи терези Йова, на яких зважується покірливість знищеної людини та її життєдайна відвага, безумна завзятість у боротьбі за свою людську гідність і права.

Вихований в єврейській родині, на єврейських легендах, міфопоетичних оповіданнях і Кабалі, Л. Шестов шукає «корені буття» в античній філософії, християнстві, «філософії життя» єврея-хасида А. Бергсона, юдаїзмі, хасидизмі, Кабалі. Тому «буття в душах» він знаходить серед таких різних представників «проблематичної» філософської думки, як язичник Плотін,

антихристиянин Ф. Ніцше, православний Ф. Достоевський, хасидський М. Бубер. Останній, на думку Л. Шестова, намагаючись звільнити юдаїзм від фантастичних елементів, спромігся лишитися не тільки віруючим євреєм і хасидом, а й зберегти у своїй філософії велику напруженість духу, не меншу від розмислів цадиків [9; с. 210].

У філософській праці «Два образа віри» (1950) знаходимо осмислення книги Йова Мартіном Бубером як національно-релігійної парадигми в єврействі. Філософ вважає, що, на відміну від християн, у євреїв не існує проблеми вибору між вірою і невір'ям, для неї немає ґрунту, адже світ Ізраїлю розвинувся з союзу, укладеного з Богом, тому кожний представник єврейства виконує діла Божі тією мірою, якою його віра актуалізується в його житті. М. Бубер зазначає, що для Ізраїлю, відповідно до його образу віри, все може залежати тільки від того, щоб його віра здійснювалася як жива довіра до Бога. Тому можна жити, вірячи, що Бог є, і ховатися від Нього, а можна довіряти Йому і жити перед Його обличчям. Філософ переконаний, що довіра є можливою лише в актуальності життя людини – «*vita humana*». Він говорить про різні види цього «*vita humana*», проте якими б вони не були, для реалізації «*vita humana*» потрібен не лише світ душі, але і вся сфера людського життя. Старозавітну парадигму цього людського життя для М. Бубера уособлює Йов, який відчуває і висловлює своє почуття прямо і відверто, при цьому видима безбожність світу, земного перебігу подій аж ніяк не зменшують довіри Йова до Бога. Будь що Йов сподівається побачити Бога у плоті. Надія Йова справджується, Бог дозволяє Себе побачити, відкриває Себе, зруйнувавши жорстоку видимість безбожного світу [6].

Раннє християнство, на думку М. Бубера, створює принципово іншу парадигму, основи якої закладає апостол Павло. Вже після нього і поза ним складається грандіозне релігійне вчення, у якому Христос проголошується божественною особистістю: Бог страждає, як Син, заради спасіння світу, який Він створив як Отець. У цій концепції ідея старозавітних пророків про безвинно страждаючого за Бога поступається місцем ідеї Бога, страждаючого

за людину. На ґрунті цієї концепції постав новий образ Бога, що протягом тисячолітнього формування християнських народів давав їм сили й розраду. З погляду М. Бубера на це питання, нова релігійна ідеологія навчала, що кожна людина є абсолютно винною і заслуговує на страждання, однак може бути викуплена, увірувавши у страждання Бога. Як бачимо, у цьому питанні М.Бубер займає дзеркально протилежну до концепції М. Бердяєва позицію. На це вказує надто категоричний висновок: питання про сенс безвинного страждання було відкинуто назад до точки зору друзів Йова [6].

Таким чином, у філософській концепції віри М. Бубера проявляється два полюси: Йов і Христос. Вони уособлюють два образи віри, дві релігійні парадигми: юдейську і християнську. В одній парадигмі головне – довіра, в іншій – визнання чи невизнання істинності існування.

Створюючи концепцію філософської віри, Карл Ясперс стає на захист біблійних релігій, ніби пояснюючи дзеркальні розбіжності у поглядах М.Бердяєва і М. Бубера на ранній юдаїзм і раннє християнство, на образи Йова і Христа, питання безвинного страждання. У «Філософській вірі» (1948) він зазначає, що в Біблії виявляються дуже крайні раціональні неминучі протиріччя. Він пише: «...у Біблії, якщо брати її в цілому, все зустрічається у полярності» [17; с. 467]. Лише в нашому органічному сприйнятті такого суперечливого біблійного слова може зникнути протилежний полюс. Істину ми здобуваємо тільки тоді, коли наближаємося до неї з чітким усвідомленням полюсів. Ясперс стверджує, що одне одному протистоять: культова релігія і релігія чистого етосу; релігія закону і релігія любові; замкнутість у застиглих формах і відкритість людині віруючій і люблячій; релігія священників і релігія одинаків у молитві; національний Бог і Бог усіх людей; завіт з обраним народом і завіт з людиною як людиною; вирахування вини і покарання (щастя і нещастя як міри заслуг і гріха), і віра Йова та Єремії перед таємницею; релігія спільноти і релігія обранців Божих, прозорливих, пророків; магічна релігія і релігія етична [17; с. 468]. Ці, виведені К. Ясперсом антиномії, ніби окреслюють коло «проклятих питань» Йова.

Мислитель наголошує, що в історії релігії вони виробляли парадоксальні утворення: єврейська теократія у християнських церквах, свобода пророків у містиків, реформаторів; обраний народ у християнських народів, общин і сект і т. п.

Карл Ясперс у книзі «Джерела історії та її ціль» (1949) стверджує, що основою будь-якого пізнання дійсності, у тому числі й дослідження історичного процесу, є істинна віра, і вона, так само, як «істинна віра в Бога, є неможливою без відповіді на питання, які виростають з реальної дійсності» [16; с. 110]. Намагаючись створити власну філософію історії, К. Ясперс прагне визначити критерії своїх дослідницьких інтенцій. По-перше: етос біблійної релігії вимагає істинності будь-якою ціною. По-друге: світ створено Богом. По-третє: дійсність світу сповнена для людини жаху й страхів.

У цьому контексті надзвичайно важливою для філософа виявляється книга Йова. К. Ясперс послідовно розкриває хід своїх розмислів. Якщо Бог є творцем світу, то Він несе відповідальність за своє творіння. Питання про виправдання Бога в книзі Йова перетворюється на боротьбу за Божество, попри знання жахливої дійсності світу. Це боротьба з Богом за Бога. Буття Бога не ставиться під сумнів. Саме ця безперечність посилює боріння. Воно б припинилося, якби віра згасла. Бог з його невблаганною вимогою істини не хоче бути пізнаним посередництвом ілюзії. Він відвертається від теологів, які намагаються втішити й навчити Йова за допомогою софістичних побудов. Бог вимагає знання, зміст якого ніби весь час висуває обвинувачення супроти Нього. Звідси і завзятість пізнання, вимога пізнання безумовного і, разом з тим, страх перед ним. Так виникає полярність, про яку К.Ясперс казав у «Філософії віри»: «Людина ніби чує: Божа воля є необмеженим дослідженням, дослідження є служінням Богу і водночас – воно зазіхає на таємницю божественних звершень, і тому не повинно знімати всі покрови [16; с. 110].

Вочевидь, книга Йова стає парадигмою наукового дослідження історії у філософії історії К. Ясперса, об'єктивність якого виходить не з раціональних, а з релігійно-філософських констант буття, відтак запорукою онтологічної цілісності здобутого знання, якщо висловитися науковою мовою – суб'єкт-об'єктної цілісності. Історія в аспекті книги Йова має розглядатися не як ілюзія, відірвана від джерел буття, а як онтологічна реальність. Неважко помітити, що книга Йова визначає і наукову етику в дослідженні історії К.Ясперсом.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Розглянувши релігійно-філософські інтерпретації образу Йова лише на прикладі творів екзистенціалістів, написаних у другій чверті ХХ ст., отже за дуже короткий проміжок часу в порівнянні з існуванням книга Йова в культурному обігу (з V ст. до н. е.), можна з упевненістю стверджувати, що сама книга і образ її головного героя є тим культурним текстом, що має надпотужну силу генерувати все нові й нові смисли в різних сферах духовної культури. Образ Йова є духовно близьким філософам релігійного екзистенціалізму, адже їх головна інтенція – відмова від Бога як об'єкта заради Бога, даного людині в реальності її онтологічного буття. Зустріч Бога і людини, їх діалог – це і є екзистенціалізм, який зачинається у філософії К'єркегора. Вочевидь, рецепція книги Йова в екзистенціалізмі генетично пов'язана з есхатологічною спрямованістю релігійної етики так, як її уявляє кожний з означених філософів. Як бачимо, книга Йова не лише предмет філософського розмислу, вона великою мірою визначає систему і структуру релігійно-філософських уявлень кожного з цих мислителів. У філософії історії М.Бердяєва доказ спілкування Йова з Яхве постає одним з переломних, катастрофічних моментів епохального характеру в генезі релігійної свідомості як онтологічного процесу, який визначає не лише розвиток релігії, а й насамперед розвиток культури та розвиток історії людства. У філософії Л. Шестова досвід Йова є містичним за своєю суттю буттям у душі, одним з найцінніших у контексті мандрівок душами, цінним в

історії філософської свідомості, що не є процесом (адже вона не має ґрунту і поступального розвитку), а є коливанням на вагівницях терезів істини поміж раціональним, обмеженим людським розумом, знанням та ірраціональним, яке проникає в містичні глибини людської душі, де лише і можливе народження істини через зустріч з Абсолютом. У філософії віри М. Бубера образ Йова інтерпретується як один з найважливіших чинників у розвитку національної свідомості як релігійного феномену. У філософії історії К. Ясперса екзистенційна ситуація Йова формує систему уявлень, у контексті яких відбувається здобуття знання про дійсність і Бога, закладає засадничі основи дослідження витоків історичної свідомості й історії як онтологічного і сакрального процесу. Таким чином, книга Йова та її головний герой виявляються релігійно-філософською парадигмою у філософських концепціях представників релігійного екзистенціалізму М. Бердяєва, Л.Шестова, М. Бубера, К. Ясперса.

Список літератури:

1. Аверинцев С. Словник / Сергій Сергійович Аверинцев // Аверинцев С. Софія-Логос. Словник. – 2-е вид. – К.: Дух і Літера, 2004. – С. 20-264.
2. Бердяев Н. А. Дух и реальность: Основы богочеловеческой духовности / Николай Бердяев // Бердяев Н. А. Дух и реальность / вступ. ст. и сост. В. Н. Калюжного. – М.: ООО «Изд-во АСТ»; Харьков: Фолио, 2003. – С. 227-378. – (Philosophy).
3. Бердяев Н. А. Экзистенциальная диалектика Божественного и человеческого / Николай Бердяев // Бердяев Н. А. О назначении человека. – М.: Республика, 1993. – С. 253-357. – (Б-ка эстетической мысли).
4. Бердяев Н. А. О назначении человека: Опыт парадоксальной этики / Николай Бердяев // Бердяев Н. А. О назначении человека. – М.: Республика, 1993. – С. 19-252. – (Б-ка эстетической мысли).

5. Бердяев Н. А. Смысл истории / Николай Бердяев // Бердяев Н. А. Смысл истории. Новое средневековье / сост. и ком. В. В. Сапова. – М.: Канон+, 2002. – С. 5-218. – (История философии в памятниках).

6. Бубер М. Два образа веры [Электронный ресурс] / Мартин Бубер. // Бубер М. Два образа веры. – М.: АСТ, 1999. – С. 301-439. – (Классическая философская мысль). – Режим доступа к тексту: http://royallib.ru/read/martin_buber/dva_obraza_veri.html#0.

7. Давыдова М. В. Проблема теодицеи в книге Иова и культуре нового времени: библейский, философский и литературный контекст дис. ... канд. культурологии: спец.: 24.00.01. «Теория и история культуры» / Мария Владимировна Давыдова. – М., 2007. – 254 с.

8. Касавин. И. Т. Изобретение веры. Авраам и Иов / И. Т. Касавин // Вопросы философии. – 1999. – № 2. – С. 154-166.

9. Курабцев В. Л. Философия Льва Шестова в контексте европейской религиозно-философской традиции: дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.03 «История философии» / Василий Леонидович Кубарцев. – М., 2006. – 300 с.

10. Мень А. История религии: В поисках Пути, Истины и Жизни: В 7 т. – Т. 6: На пороге Нового Завета: От эпохи Александра Македонского до проповеди Иоанна Крестителя / Александр Мень. – М.: Слово, 1993. – 622 с.

11. Мусхелишвили Н. Л., Шрейдер Ю. А. Иов-ситуация: Иозефа К. / Николай Львович Мусхелишвили, Юлий Анатольевич Шрейдер // Вопросы философии. – 1993. – № 7. – С. 172-176.

12. Мусхелишвили Н. Л., Шрейдер Ю. А. Иов-ситуация: Искушение абсурдом / Николай Львович Мусхелишвили, Юлий Анатольевич Шрейдер // Философская и социологическая мысль – 1991. – № 8. – С. 41-53.

13. Опарин А. А. Кривые зеркала: Археологическое исследование книги Иова / Алексей Анатольевич Опарин. – Х.: Факт, 2006. – 176 с.

14. Шестов Л. И. На весах Иова (Странствования по душам) / Лев Исаакович Шестов. – Париж, 1929. – 376 с.

15. Синило Г. В. Древние литературы Ближнего Востока и мир ТаНаХа (Ветхого Завета). Учебное пособие для студентов филологических факультетов вузов / Галина Вениаминовна Синило. – Минск: Экономпресс, 1998. – 471 с. – (Ассоциация «Обновление гуманитарного образования»).

16. Ясперс К. Истоки истории и её цель / Карл Ясперс // Ясперс К. Смысл и назначение истории; [пер. с нем.]. – 2-е изд. – М.: Республика, 1994. – С. 28-286. – (Мыслители XX в.).

17. Ясперс К. Философская вера / Карл Ясперс // Ясперс К. Смысл и назначение истории; [пер. с нем.]. – 2-е изд. – М.: Республика, 1994. – С. 420-508. – (Мыслители XX в.).